

JAN HERBEN

DO TŘETÍHO
A ČTVRTÉHO
POKOLENÍ I.

Herbenova románová trilogie **Do třetího a čtvrtého pokolení** (III. nedokončený díl vyšel poprvé tiskem v roce 2000 zásluhou edice nakladatelství Carpe diem) žije podnes mezi čtenáři jako obraz národního a mravního obrození Moravy.

V původně dvoudílné kronice, jež náleží do zlatého fondu české literatury, autor sleduje vývoj moravského venkova ve století, které zbavilo vesnici nevolnictví a pak roboty, a tím jí dalo možnost svobodného podnikání. Soustřeďuje se hlavně na rub získávání svobod: na rozvrat pospolitosti, úpadek obcí i rodin. „Všeobecná volnost převrátila se ve všeobecnou bezhlavost,“ komentuje důsledky roku 1848 pro venkov.

Postupný rozvrat demonstrovuje na čtyřech generacích selské rodiny Hrabců, a to od nejstaršího příslušníka, panského drába a později bezohledného utiskovatele lidu až k národně buditelskému úsilí jeho právnuka. Zachycuje zároveň i vliv významných dějinných událostí na život a myšlení venkovského lidu hanáckého Slovácka, kde se děj odehrává. Biblický výrok o tom, že hříchy otců se mstí ještě na čtvrtém pokolení, dává autorově kritičnosti vůči jednomu století pak rozměr mnohem širší.

JAN HERBEN (1857-1936)

prozaik, novinář, literární kritik a historik; stoupenec masarykovského realismu a jeden z průkopníků uměleckého realismu u nás vůbec. Po studiích založil časopis Čas, působil i v Národních listech, v Lidových novinách. V díle se mu podařilo vytvořit široký obraz života slováckého venkova v několika generacích a také přiblížit přírodu a lidi Táborska, kde ke konci života ponejvíce pobýval.

KNIHY

Tři chorvatské osady na Moravě (1882)
Vzorná obec (1885)
Moravské obrázky (1889)
Slovácké děti (1890)
Na dědině (1890)
Deset let proti proudu 1886-1896 (1898)
Bratr Jan Paleček, šašek krále Jiřího (1902)
Hostišov 1, 2 (1907, 1933)
Do třetího a čtvrtého pokolení (1919-21)
Chudý chlapec, který se proslavil (1928)
Listy z válečného deníku 1914-1918 (1933)
Kniha vzpomínek (1935)
Básně (posmrtně 1946)

O NĚM

Jan Herben - kronikář rodného kraje + DVD (2007)
Na dědině (DVD box, 2007)

JAN HERBEN

DO TŘETÍHO
A ČTVRTÉHO
POKOLENÍ

2011

© *Carpe diem*, 2011

www.carpe.cz

Made in Moravia, Czech Republic, EU

ISBN 978-80-87195-52-9

JAN HERBEN
DO TŘETÍHO A ČTVRTÉHO POKOLENÍ

DÍL PRVNÍ

STŘÍBRNÁ PODKOVA

Konečně se roku 1762 naplnilo proroctví mnohých: Pán Bůh nemohl se už na tu bídu dívat.

Urozený hrabě Josef z Czoboru byl veliký marnotratník a velký ukrutník. Byl pánem velikých statků, k nimž se dostal ženitbou, neboť se přiženil do domu knížat Lichtenštejnů. Hospodaření však ho netěšilo. Zajížděl v létě hluboko do Uher, kdež ho bavily hony a magnátské prostopášnosti, zimu přežíval ve Vídni nebo v Budíně, kde ho poutala společnost jemu rovných hýřilů a krásné ženy.

Přijíždíval jen na čas na své moravské statky a poddaným bývalo, jako by se byla zjevila příšera, lítá saň, která pouštěla strach na celou krajinu. Člověk ten nebyl snad od srdce špatný, byl však svévolný, bujný, rozmařilý a prchlý, někdy snad šílený.

K panství jeho na Moravě náležel celý kraj po řece Moravě až skoro ku Břeclavě a na západní straně až po městečko Klobouky. Jen Čejkovice s Prušánkami a Vrbicí náležely otcům jezovitům. Ani ze Stráží nad Kobylím nepřehlédneš veliké to panství, k němuž v těchto stranách patřily Morkůvky, Brumovice, Krumvůř, Hovorany, Mutěnice – a zase Kobylí, Bořetice, Pavlovice, Němčičky, Šakvice, Rakvice a všechno až po Lednici – a zase Bojanovice, Lužice, Dubňany, Těšice, Ratíškovice, Poddvorov, všecko s krásnými vinohrady na stráních a polnostmi na rovinách.

A na tomto panství každá dušička se třásla, kdykoli hrabě s divokým dvojspřežím svým vyjel do krajiny.

Divokých koní jeho, jež po čtyřech dával zapřahat do vozu, nikdo nedovedl řídit nežli hrabě sám. Také jezdil málokdy cestami nebo silnicí, kudy formani jedou, nýbrž rozjel se napříč nejbujnější úrodou polní, třeba nejtěžší pšenicí. Jako ďábelské zjevení hnal se pak vůz jeho obilím a v povětří vlály hřívy koní a chochol čapky hraběcí.

Než i tak přihodilo se, že robotník zavazel hraběti v cestě. I přetáhl jej dlouhým bičiskem nemilosrdně přes hlavu nebo střelil po člověku, jako střílel po psech neuctivě naň štěkajících, když spřežením svým zděsil vesnici.

Nebylo na tom dosti, že hrabě střílel jako zběsilý a lekal své koně i nemocné lidi v jizbách, on mnohdy v rozpustilosti pálil lidem do oken a chechtal se, kdykoli nevelké okénko sesypalo se pod okap. Stalo se mnoho neštěstí! A proto lidé zalézali před ním do děr jako syslové.

Někdy dal svázati sedláky takové neuctivé dědiny, kde naň psi štěkali, přivéztí je na vozích do Hodonína a dal jim vysázeti po čtyřiceti ranách. A když se nasytil bití, vehnal je do Moravy a tam je zavíral v prkenné boudě přes den a noc, ať bylo povětří jakékoliv. Když řeka zamrzla, posílal je na led bosé. Lidé přestáli trest, byli puštěni, mnozí se rozstonali a – mřeli.

Ve všech vesnicích přibito bylo ohlášení, že nikdo nesmí do lesů panských ani vkročit. Při práci zakázáno bylo poddaným zpívat, aby mu zpěv neplašil koní.

Z Hovorán děvče žalo na mezi trávu, když kolem Jeho Milost letěla jako boží posel. Zdvihla se, ale bylo pozdě. Slavná magnátská vrchnost poslala pro ni dráby, protože prý se poddaná neslušně ohýbala, když vrchnost jela kolem. Zavřeli dívku na zámku hodonském, hrabě s ní strhal šaty, mrskal ji a zmrskanou dal namazati medem a vyhnati do zahrady.

Poddaní nebyli jisti životem a kromě Boha neměli ke komu se utíkat o pomoc. Na celém panství nebylo také milosrdného úředníka ani drába, protože lidé ti stejně se před pánem třásli, a aby si zjednali jeho přízeň, nakládali s lidmi nelidsky, tyransky. Brumovští jednoho z nich zvláště nenáviděli.

Před mnoha lety uběhl ze vsi domkář a krejčí Jan Hrabec, neposedný člověk. Potuloval se za řemeslem svým po světě, vrchnost nevěděla o něm. Ale zanechal tu dva chlapce, staršího Mikuláše a mladšího Matěje. Když se krejčí dlouho ze světa nevracel, chlapci pokládáni byli za sirotky a zapsáni do sirotčí knihy. Oba chlapci měli smutné mládí u cizích lidí. Za to, že přespávali někde a že některá žena na ně prala, naháněli je do práce, na pastvu i na drobnou robotu panskou. Bývali nečistí a mladšímu se jinak neříkalo nežli kútavec. Mikuláš v osmnácti letech zemřel na hodonku*. Mladším postrkovali a pohazovali dům od domu dále. Zanevřel tak na lidi, stával se vzpurným, a kde mohl, mstil se: kazil sedlákovi nářadí i dobytek. Stalo se však, že vrchnost výrostka vzala do mutěnského dvora, odtud do Holíče, a konečně dostal se Matěj do zámku hodonského, kdež štípal z počátku do kuchyně dříví, později se přiučil zahradnictví.

„Kdo by to byl řekl, jaký se z toho kútavca stal člověk!“ říkali v Brumovicích, když někdo měl v Hodoníně řízení a viděl Matěje na zámku. A krejčířův Matěj se skutečně změnil. Stal se z něho mladík zdravý, silný a čistotný. Zahradnictví mu sloužilo až radost; také se všeličemu přiučil v zámku. Uměl již i číst a psát, což bylo sedlákům brumovským k neuvěření. Na vojnu ho panstvo nedalo, nýbrž udělalo jej drábem a poslalo do Kobylího.

* Zimnice, která dostala v kraji jméno od Hodonína, protože tam v městě nejzuřivěji řádila.

Brumovští se měli po pěti od tohoto mladého člověka. Mstil se jim za svoje dětství, nikoho nechtěl znáti. Z počátku mysli sobě: „Eh co, kútkavec sem, kútkavec tam. Jak ho jednu dostaneme do rukú, však si podruhé dá pozor.“ Ale mýlili se. Hrabec jim nikdy nevlezl do pasti, čím dál tím hůře jim dělal, ano, nabyl nad nimi větší moci, než mohli tušit. Událost tu měli v čerstvé paměti.

Bylo přede žněmi roku 1762, když hrabě Czobor přijel jako ďáblem posedlý do Kobylího. Koně frkali, kola i kopyta zvonila o kamennou cestu, jež vede vzhůru dědinou, protože koně hraběcí podkuti bývali stříbrnými podkovami, i obruče na kolech byly ze stříbra.

Pan vrchní úprkem hnál se z dolního do hořejšího dvora kobylského a dráb Hrabec sotva dechu popadaje za ním. V ruce nesl stříbrnou podkovu, kterou na hrbolovité cestě u dolejší kovárny jeden z hraběcích koní ztratil. Šli cestou z vinohradů lidé kobylští, ale báli se ji zdvihnouti, nerci schovat ji. Žádný ji nechtěl doručit hraběti, neboť se nevědělo, v jakém přijel pan hrabě rozmaru. I nesl ji Hrabec s velikou úzkostí. Přemítal: hrabě prokleje naše špatné cesty a spráská mě ve vzteku bičem. Ale jiskřičku naděje tajil přece v úkrytu srdce, neboť přemýšlel: stříbrná podkova je stříbrná podkova; hrabě hned takové nenajde a nemá po ruce; možná, že by musil poslat pro novou až do Vídně. A kdyby nějaký tulák ji zdvihl a utekl s ní, chytej ho! I kojil se takovou jiskřičkou naděje, že snad spíše dojde pochvaly.

Hrabě si tu prohlížel dvůr, náležející čejkovským otcům, kteří tu měli vzorný ovčinec. Stál v průjezdě s vrchním a s několika dráby svými a s písařem vrchnosti čejkovské, švihaje bičkem kolem sebe, když udýchaný dráb vrazil do průjezdu. Mladý, hezký člověk, prostřední postavy; trochu nazrzlý. Tváře mu hořely od běhu. Šaty měl z modrého sukna, po uherském způsobu šnůrované.

Po dvoře dva sluhové prováděli určené koně. Zpozorovali, že náručnímu uletěla podkova, a uvažovali úzkostlivě, jak s pravdou ven před hrabětem. Z úzkosti té vysvobodil je dráb, ježž zahlédl ve vratech, jak v pozdvižené ruce ne-se podkovu a chce upozornit hraběte na svůj nález.

Hrabě obrácen byl zády k drábovi, poslouchaje roztržitě výklady vrchního; drábové a čeled' stála v uctivé vzdálenosti opodál. Nikdo z nich nepromluvil.

Hrabec rozhlédl se plaše, a nevěda ani jak, dodal si srdce, předstoupil před hraběte a hluboce se uklonil, smekl čapku a druhou rukou ukazoval podkovu.

„Vypůjčit si lavici!“

Dva drábové přinesli dubovou lavici do širokého průjezdu. Hrabě jiskřil hněvivě očima, jako by ho někdo byl nejvíc urazil:

„Na lavici s ním!“

Hrabec se třásl jak osika a drkotal zuby jako v nejtušším mrazu. Oči se mu vypulily zděšením, ruce strnuly, takže podkova upadla na zem a zazvonila. Hrabě se uškříbl:

„Pěťadvacet, barátom!“

A pásl se na tichém úpění drábově, jenž zůstal bez dechu na lavici ležeti; potom se pohnul a spadl pod lavici.

V milostivé vrchnosti při pohledu tom probudil se humor. Trudovitá tvář hraběcí se usmála, jak by se asi usmál vlk, kdyby se mohl usmáti. Potom Jeho Milost lusklá prsty, švihla bičem o holínku lehkých čížem a řekla:

„Osel! Řekněte mu, že hrabě Czobor nesbírá na ulici podkovy, není žid. Ať si ji nechá, osel! Ale hospodář je dobrý,“ dodal. „Pečuje, aby se nic neztratilo. Až se vzbudí, řekni mu, ty, vrchní, že ode dneška je v Kobylím mým kancelářským. A zaříd' to! – Kone sem!“

A jak přijel, tak odjel.

Když utichl dupot koní a rachot kol, drábové přinesli vodu, polili Hrabce a myli ho, až přišel k sobě. Oddechl si

zhluboka, jako by se byl topil. Řekli mu, jakou dostal náhradu. Nebylo na něm znát, chápe-li, co se mu praví.

Stud a vztek vřely v duši mladého člověka po této hanebné exekuci. Probíral se z ošklivého sna, a nebyl to sen. Ponížení cítil více nežli bolesti ran. Nemoha pohleděti lidem do očí, zdvihl svou hůl, obrátil se do dvora a vyšel branou nad kostelem ven. Oči zarýváje do země, potácel se nahoru mezi vrby. Drábové a pacholci stáli mlčky a provázeli jej očima, až zmizel.

Vrchní, který vyprovodil hraběte hlubokými poklonami ze dvora a potom ze schůdků, pozoroval, jak Hrabce křísili, řekl mezi zuby cosi zlostného a spěchal do dolního dvora, kde bylo ústřední sídlo kancelářů a jeho byt. Chvátal oznámit manželce své neočekávanou novinu. Za chvíli věděli ji všichni písaři a všechna čeled' dolního dvora, která nebyla na poli.

V hořejším dvoře pacholci ještě dlouho si postáli pohromadě. Každý měl o té příhodě svůj rozum, každý něco zvláštního při tom pozoroval, co mu teprve nyní napadlo, a vypravování přerušováno nakonec již i hlučným smíchem. Událost již byla vyšperkována podrobnostmi, jak se Hrabec tvářil, co hrabě dělal... Bylo konečně i patrné, že by si nejeden z drábů a pacholků dal vyplatit pětadvacet, kdyby za to dostal kancelářství.

I vrchní byl rozčilen. Dlouhými kroky ubíral se dolů Kobylím, potřásal napudrovanou parukou a neklidně točil holí se stříbrným knoflíkem. Paní vrchníová seděla na balkoně. Ohrnula opovržlivě rty, když uslyšela, že Matěj je kancelářským. Mluvila o vrchnosti i Hrabcovi tak sprostými slovy, že by nikdo od dámy toho druhu tak nízkých mravů nečekal. Uráželo ji, že někdejší selský pohůnek, že někdejší zahradnický chasník stane se úředníkem hned po jejím muži v Kobylím největším. Nemohla se vpraviti do toho, jak s ním bude jednat. Dosavad byla jeho velitelkou

a zakřikla si na něho jako na jiné dráby: „Mates, šel s dětmi na špacír! – Mates, donesl to a to!“ Nyní je ten Mates, kterému čouhá sláma z bot, panem kancelářským! „Panem kancelářským!“ opakovala si povýšeným a jízlivým hlasem. A to za trochu ran, dodávala si v duchu k tomu.

I v hlavě Hrabcově vířily myšlenky o těchto věcech, jenže byly jiného rázu. Z vrbov nad Kobylím zahnul vlevo a bloudil nevědomky po mezích mezi polnostmi, nevšímaje si cesty. Oči jeho nehleděly na okolí, nýbrž dovnitř, do prsou.

První city jeho byly jen hanba a vztek. Neočekávaně darovaný úřad nedovedl přehlušiti žluč v něm kypící, ani z něho necítil radosti. Jen ponížení cítil a bolest v těle. Byl silný člověk, ale div neklesl. Potáčeje se tak nevědomky, octl se na kopci, na Strážích, odkud zrak jeho maně padl tam za jezero, kde na svahu kopce rozkládaly se Brumovice. Snad okolnost ta byla příčinou, že se rázem začal před jeho duševními očima prostíratí všechn jeho dosavadní život. Nikdy nepocítil takového dojmu, když o své minulosti přemýšlel, jak toho dne. Trpký chléb, který za dětství jídal v Brumovicích, žduchance a kopance od šafářů i ovčáků v Mutěnicích, když sloužil ve dvoře, pohazování z Mutěnic do Holíče, z Holíče do Hodonína – to vše vystoupilo před ním živě. Ale kupodivu, vzpomínky ty nenaplňovaly ho nyní zvláštní trpkostí; všechno viděl jaksi v mírnějším světle a bylo to jako nic proti hořkosti, hanbě a bolesti, kterou toho dne tak nevinně utřžil. Při vzpomínce na toto bití palčivost sevřela mu hrdlo, oči se podlily a tělo se otřásl. Tak mu připadalo, jako by se musil na někoho vrhnouti a zaškrtit ho, aby se vnitřní bolesti ulevilo...

Vždyť to nebylo nic tak hrozného, co zakusil v mládí, myslel si. Copak mohl čekati od lidí, když vlastní otec jej opustil? Připadl obci za břemeno jako povalovač – proč ho měla chovat jako malované vajíčko? Jistě by se každému

tak vedlo jako jemu a bratrovi. Když sloužil v zahradě na hodonském zámku, přišla nějaká zpráva, že otec v cizině zemřel. Odpouštěl mu nyní – ponejprv v životě –, omlouval pojednou i tvrdost lidí brumovských, ba vzpomněl si docela na chvílky z mládí, které ho těšily... Veselé kousky chlapecké ... a staly se tam v Brumovicích... Cítil něco jako slabé výčitky, že se rodišti svému mstil a k lidem býval bez milosrdenství...

„Vždyť mne nezahubili,“ – myslil dále – „stal se ze mne člověk. Nemusím konat ani tak těžké práce jako oni.“ Opravdu jeho živobytí zdálo se mu o mnoho lehčí a lepší nežli sedláků, kterým kdysi pásával. Nalézal skoro zálibu ve svém postavení drábovském a pokládal se za něco lepšího.

Bolest v údech se ozvala, a přerušivši jeho úvahy, připomněla mu poslední událost z jeho služby. Zafal zuby a zase palčivost stáhla mu hrdlo. Tesklivá nálada bleskem přešla v prchlivost. Zatmělo se před ním a v ústech pocítoval hořkost krutou jak od pelyňku. Jen vrhnout se na někoho a zaškrtnout ho ... to by ulevilo...

Kráčel dále a křečovitě svíraje hůl v pravici urážel vrchy vysoké trávě a sekal do bodláčí. Po jednom bodláku švihl s takovou chutí, že rozkvetlá hlava jeho daleko uletěla a zapadla do prachu na cestě, k níž se přiblížil. Díval se bezděky na plnou tu růži bodlákovou, podobnou jemnému kartáči, a zpozoroval v prachu vosu, kterou byl poranil a která se svíjela na zemi, nožkami ve vzduchu třepetajíc. Hrabec chtěl ji usmrtit holí, bodal po ní, ale netrefil. Namířil pozorněji, ale přece jí nerozmáčkl, nýbrž jen za křídlo hlouběji vrazil do prachu. Vosa za křídlo upoutaná k zemi počala se zoufale bránit žihadlem i kusadly proti holi. Hrabec se trpce usmál bezmocnému jejímu úsilí a pocítil lítost s chatrným tvorem. I vyzdvihl hmyz na holi a utřel jej o vysoké stéblo jakési trávy a dlouho stopoval očima, jak vosa přichází k sobě a jak se pachtí...

Pohnul se konečně dále cestou vedoucí mezi obilím a v hlavě jeho nastal zmatek. Z myšlenek žádná neprorážela tak nad jiné, aby se jí zvláště chopil. Zase se cítil chlapcem v Brumovicích, vzpomínal na Holíč, viděl se v dolním dvoře kobylském a zase pocítil hořkost v ústech, jako by se byl napil slané vody z jezera, které se pod kopcem blyštělo, ovroubeno rákosovým a palachovým věncem. Hořkost, malomoc ... připadal si jak ta vosa, která se bránila jeho holi...

Doletěl k němu tlukot kladiv z Holého vrchu, k němuž se bezděky byl přiblížil. Z vrchu toho sedláci lámávali si kamení do základů, když stavěli domy nebo sklepy. Patrně i tentokrát tam pracují. Blízkost lidí byla Hrabcovi nepříjemná, ať by to byli známí nebo neznámí. Obrátil se tedy nazpět ke Kobylímu, a pohlédnuv na nebe, pomyslně si, že je slunce nad západem a že dnes není ve službě. Ptactvo vodní na jezeře halasilo, křičelo a pískalo.

Zalekl se vzpomínky, že by dnes měl býti ve službě. Ani za živý svět! Jistě by po něm lidé házeli tajně pohledy. A zvláště Brumovští; ti mu asi přejí hanby, vědí-li už o ní. Budou si říkati: „Tu máš, čerte, kropáč! Přece kdosi na tebe vyzrál!“ Domněnkou tou tak se rozzlobil, že zase začal hůl svírat v ruce, ale vztek neobracel se na toho, kdo jej dal ztýrat, nýbrž na ty, kteří se mu budou vysmívat. Čím dále kráčel, tím zlostněji myslnil na dvoje své odpůrce, na brumovské rodáky a na paní vrchňovou. Jak ta se asi ušklíbá a jak ho přes zuby přivítá... „Ale nejsem já kancelářským?“ napadlo mu, a podivil se, že o tom ještě nepřemýšlel.

A pojednou začal víc a více ponořovati se do té myšlenky a v ní jeho vztek a uražená pýcha začaly nalézati potěšení. „Budou mít strach,“ myslnil si. „Jen se ušklíbni přede mnou,“ hrozil v duchu vrchňové, „já ti dokážu, že už nejsem tvůj nášlapek.“ Jak to dokáže, toho si ještě nebyl vědom. „A vám zajde smích!“ obracel se, jako by Brumovské

měl před sebou na kanceláři, a rostl náhle u vědomí své moci nad nimi. Svou moc zatím cítil jen v tom směru, že jim může škoditi. „Ať se někdo spálí, já mu zasolím!“ prodlužoval dále svou představu, a lavice – šatlava – den roboty – míhalo se mu hlavou jako tresty, které stihnou každého, na koho Hrabec sedne. Pýcha a rostoucí radost z nové moci konečně skoro přehlušily prvotní pokořující city, s kterými vycházel z Kobylího; jen bolest v těle ještě nepřehlušovaly.

Ale když minul větrák a podél řady velikých ořechů, jež vrhaly už daleký stín na trávník, vracel se k dědině, přece zase vyhýbal se jíti tamtudy, kde by mohl potkat lidi. Proto přešel trávník napříč zase k vrbám, kde potkal jen zuřivého ovčáckého psa, a zmolou pod kostelem smekl se do dolního dvora, kde bydlel.

Ve dvoře poblíž kancelářů měl světnici jako jiní drábové a na stravu chodil k ovčákovi. Ovčákova žena také na něho prala. Ani přecházeje dvůr nepotkal nikoho, i oddechl si, když zavřel za sebou dveře své jizby.

Zatím již slunce sklouzlo za les, červánky večerní líbaly hřeben bílého panského stavení se zelenými okny, které čnělo o patro výš nad kanceláři a byty dvorní čeledi, které byly v přízemku. Chladivý větřík kýval pootevřenou polovičkou Hrabcova okna a příjemně províval jizbu. Hrabec stanul uprostřed svého bytu, jako by si myslel: „Co teď?“ Skutečně byl v rozpacích. Podivil se své přítomnosti doma v tuto chvíli, kdy jindy ještě dlíval v polích. Neznal skoro jizby své v tomto předvečerním osvětlení, a proto mu všechno připadalo nějak neobyčejné. Nesmekl klobouk, neodložil hůl, nýbrž zamyšleně klepal holí o podlahu. Chtěl i usednout, ale nebylo možno. Stál tedy obrácen zády k oknu, neboť mu bylo protivno hleděti do světla, a klepal holí, klepal, jako by ho zvuk ten těšil. „Co se to změnilo u mne?“ mihlo se Hrabcovi v hlavě, ale nepřemýšlel o tom dále, ný-

brž začal uvažovati, zůstane-li doma či půjde večeřet k ovčákům. Ještě se na ničem neustanovil, když se ozvaly kroky přede dveřmi a ve dveřích objevil se mušketýr.

„Pan Mates má přijít k panu vrchnímu.“

Nečekaje odpovědi, mušketýr otočil se na podpatku a zase odešel. Hrabec také odpovědi nedal, nýbrž upřeně zahleděl se na dveře, za nimiž posel zmizel. Ale zvyklý jsa na slovo poslouchati, rychle se pohnul (přitom pocítil bolesti), a jak byl, zaměřil k onomu stavení, jehož hřeben červánky ještě líbaly.

V síni potkal paní vrchnovou, nač nebyl připraven. Bylo mu to nemilé. Ale jak byl ještě zamyšlen, sahal po její ruce podle starého zvyku, chtěje ji políbit.

„Nechaj, nechaj, Matýsku,“ řekla, ač dosti nápadně natrkovala ruku, kterou Hrabec mlčky políbil.

„Copak je to, že se ani nejdou pochlubit? Jdou jen dál.“

Hrabec postavil hůl do kouta v síni, a podepřev na ni čapku, jak to vždy dělával, zaklepal na dveře.

„Herein,“ ozvalo se uvnitř.

I vešel nový kancelářský a domácí paní za ním. Posadili ho do lenošky, přáli mu k neočekávanému štěstí, pozvali ho k večeři, zavdávali mu červeného vína, přičemž ovšem paní vrchnová vedla hlavní slovo. Vrchní byl důstojně vlídný. Hrabcovi připadala všecka ta sladkost vzácné dámy, jako když si kočka hraje s myší. Paní vrchnová se radovala, že Matýsek bude na ruku pánovi, který by bez kancelářského těžkou službu už málem nestačil zastávat, mistrně otočila řeč na to, že její pán Matýska má rád a všecko pěkně o něm napíše do Hodonína panu inspektorovi, i panu hraběti bude podávat dobré zprávy, – dávala mu cítiti, že přízeň „jejího pána“ je velká věc. Hrabce jinak neoslovovala než Matýsku a způsob ten snažila se mu jednu chvíli objasnit. Poklepavši mu důvěrně na rameno jako školáčkovi a milostivě se usmívajíc, pravila:

„Pro mne zůstanou Matýskem, šťastná šelmičko. Přece se nebudou belajdigovat. Mně by to ani nešlo z úst: pane kancelářský. To ať jim říkaj ti chomouti selský...“

Hrabec kývl na znamení, že nic nenamítá.

V těch letech byla v zemi bída všeobecná a rozmnožila se, bylo-li to možno, ještě více dlouhými válkami císařovny Marie Terezie se sousedy. Nicméně panstvo, vrchnosti, žily velice rozmařile a hýřivě. Šlechta zastávala vysoké úřady v říši zvláště v řemesle vojanském, a co měla času prázdného, to vyplňovala radovánkami, hony, slavnostmi a hrami. Všude se roztahoval přepych, jenž se k nám dostal ode dvora francouzského.

Úřednictvo panské a stav městský napodobily své vrchnosti. Nejenom v Brně, i v Hodoníně, v Břeclavě a v jiných sídlech panských úřadů bývaly hodokvasy, ohňostroje, hlučné a veselé schůzky, v nichž si libovalo vyšší i nižší úřednictvo. Za nepřítomnosti vrchností každá mimořádná událost v rodinách úředníků se oslavovala s velikým leskem a hlukem. Úředníci nechyběli na žádné církevní slavnosti, na procesích, poutích a posvíceních.

Mezi sebou vystupovali páni úředníci s nekonečnými obřadnostmi a zdvořilůstkami, kdežto proti podřízeným a zvláště proti stavu selskému chovali se hrubě a drsně. Ostatně poddaní o zdvořilosti nestáli. Horší bylo, že tomuto úřednickému panstvu nestačily prostředky na leklé a přepychové živobyty a na rozmařilé i nádherné zařízení bytů, v nichž se tísnily skříně, pohovky, taburety, zrcadla, parádní lože pod nebesy, sošky porcelánové a stříbrné trety. A tak pod uhlazeným a lesklým povrchem skrývala se bezcitnost a nepočetnost.

Tak žilo i panstvo vrchních v Kobylím a zvláště v Hodoníně. Kdo chce vyhrát peníze, které mu nepatří, musí hrát falešně. A k falešné hře je potřebí spoluhráčů. Proto i vrchní kobylský potřeboval spoluhráče v kancelářském, a to byl

nyní Hrabec. Bylo třeba vyždímat na poddaných více, než právo a spravedlnost připouštěly. Tudíž ke hráčskému stolku musil být volky nevolky přizván Hrabec, třebas zjemnělé mravy a pýcha úřední musily se poněkud snížit k nevítanému povýšenci.

V celém dvoře nikde se nesvítilo, jen u vrchních. Mezi písaři zpráva o tom, co se stalo v horním dvoře, způsobila poplach. Poplach ten rozšířil se i na nižší panské služebníky, jako byl šafář, poklasný, hospodář, ovčák, ponocný a starší ženatí drábové. Všichni byli naplněni závistí k Hrabcovi, protože byl z nich nejmladší. „Proč jsem já nenalezl tu ztracenou podkovu?“ myslil si každý z nich. Největší zklamání potkalo nejstaršího písaře. Od jara, co starý kancelářský byl v zemi, dělal si laskominy na uprázdněný úřad a hleděl si získat milostivý pohled nejen u paní vrchnové, nýbrž i u všech služebníků dvorských. A měl již úřad jako v kapse, zvláště co mu šafář šel na ruku. Udělal si totiž nějaké dluhy u šafáře, ošatil se čistě, přinášel milostivé paní prezenty – však až bude kancelářským, odprodá se nějaká fůra obilí pod rukou a šafář nepřijde zkrátka! Jindy přicházel ven na pole, a když mu vrchní řekl: „Jdou, Franc, na louky a vezmou tu holotu heftem,“ plnil rozkazy jeho věrně. Jak přišel na louky, pořád a pořád huboval: „Vy lenoši, to jste toho nasekali od rána, hejbejte se a hrabte... Vy, šafáři, přetáhněte toho chlapa na kraji, ať si popílí... Jak to, darebáci, sečete, nic vám neubývá! Že vám zapíšu za celý den jenom půlku...“ Letos od jara, když býval venku a slunce pražilo, sedával pod stromem někde stranou, poslal si pro víno a k robotníkům přišel jenom zažertovat. Leda když viděl přicházeti vrchního, tu ovšem skočil na nohy, vyhrožoval a klel zase jako na horách...

Teď mu sklaplo, Hrabec zbořil jeho zlaté zámky. Proto zalezl dnes do svého bytu, aby neviděl kyselého obličej šafářova.

Druzí dva písáři seděli doma potmě. Měli společný byt. Dlouho se zlobili, že budou mít nad sebou sprostého drába, láteřili, přemýšleli, jak si bude počínat... Když již usínali, jeden z nich ještě se probral a povídal:

„Prosím tě, snad neumíš ani pořádně psát! Jakpak napíšeš pas?“

„Jak?“ zlostně odtušil druhý. „Poručí a napíšeš ho ty.“

Prvý zlostně zaklel a hleděl usnouti.

Když nový kancelářský pozdě ukládal se na lůžko, rozohněn jsa dobrým vínem a laskavostí vrchního a vrchnové, připadal si opravdu slavnostnějším a větším člověkem. Cítil, že ho potkalo něco velikého. Včera měl u ovčáků mléčnou kaši, dnes u vrchního kuřátka; včera byl u všech Mates, dnes Matýsek, a když mušketyr za ním dveře zavíral, řekl už: „Dobrou noc, pane kancelářský.“ Zamyslel se o své službě, jak lacino k ní přišel, a lekl se myšlenky, kdyby zase byl shozen a musil se vrátit mezi čeledě. Už cítil jen pýchu, na hanbu docela zapomněl. Usínaje znenáhla, pociťoval sice ještě bolest na těle, baval se však zmatenými vzpomínkami na večeri, vosu, mušketyra...

Příhoda s podkovou a darované kancelářství, to vše rozletělo se bleskem po dědinách. Brumovští, slyšíce to již večer na robotě, pomysleli si: „Včil mu teprvá naroste hřebínek, a co to bylo, dokád' se chlapčisko povalovalo u nás!“ Každý se rozpomínal, že mu přece nějaké dobrodiní udělal..., ale ten ... toho sotva vzpomene...

Hrabec časně ráno druhého dne probudil se s hlavou lehkou, bolesti sotva cítil. Oblékl se svižně a vyšel do zahrádky, která vroubila dvůr při cestě vedoucí napříč Kobylím k Bořeticům. Nikdy snad nepocítil takové rozkoše z krásného jitra, nikdy mu ptáci tak líbezně nezpívali. V tom ranním vzduchu jako by se roznášela vzdálená hudba.

A jako jitro, tak celý den byl pro Hrabce svátkem. Vrchní uvedl jej do úřadu i do nového bytu, do něhož nějaký nábytek milostivá paní mu zapůjčila; písaři, šafáři, ovčáci, poklasní z obou dvorů přicházeli rozpačitě přát mu štěstí a za poledne přišourali se i muzikanti z Kobylího a vyhrávali mu pod okny. Odpoledne vyšel na pole, ač chodit na pole nebylo teď jeho prací; ale zvyk je druhá přirozenost. – Právě se pracovalo na brumovské straně v sadivu. Robotníci utichli, když se Hrabec přiblížil, zastavili se v práci a dívali se zvědavě na něho, což ho trochu mátló, ale přece mu lichotilo. Konečně dodal si starší jeden člověk z Kobylího srdce a zavolal mu na uvítanou:

„Přejem vám štěstí, pane kancelářský!“

Druzí nato zahučeli něco, určitě nebylo slovům rozuměti.

„Rádo se stalo!“ odpověděl Hrabec a hned se zapálil, neboť se mu zdálo, že se jeho odpověď nehodí. Ale ať přemítal tak nebo jinak, nic si nemohl vymyslet, co vlastně říci měl a co by se mu bylo líbilo.

Postál, porozprávěl se šafářem a odešel.

Když toho dne Hrabec octl se na lůžku v novém svém bytě, k němuž náležely ještě dvě prázdné světnice, cítil tu sice jakousi opuštěnost, ale koneckonců bylo mu ještě příjemněji nežli minulého dne. Na večeri byl zase u vrchních a zase cítil štěstí svého úřadu. Mrzelo ho, že tak hloupě odpověděl Kobylákovi, i to, že nikdo z rodáků brumovských nepřišel a neřekl: „Čerte ďáble, přejeme ti štěstí.“ Byl přesvědčen, že to udělali ze zlosti. Usínal s myšlenkou, že na přízni vrchního všecko závisí. Nikdo by ho ze služby nemohl vykousat, jenom vrchní, kdyby o něm psal do Hodonína, že se k takovému úřadu nehodí. Když ho přepadl tajemný strach, že by přišel o službu, vystoupil mu až pot na čele. „Ale, dítě,“ pomyslel si, „kdo by se opovážil ceknouti proti hraběti z Czoboru, který tě dosadil?“

- lákého Dějiny* – do jisté míry nesrovnalost, protože v roce 1845 vyšla teprve první část III. dílu, sahající jen po dobu Husovu (němcky; česky počaly Palackého Dějiny vycházet až roku 1848)
- 402...*Jeronym* – J. Pražský (asi 1380–1416), spolumojovník Husův, za rok po něm upálený v Kostnici; *Chelčický* – Petr Ch. (před r. 1390–1460), jihočeský selský myslitel, autor knih reformně náboženských, hledající cestu k spásu v původní evangelické prostotě; *Ctibor Tovačovský* – C. T. z Cimburka (1437–94), významný moravský právník a spisovatel; *Žerotín* – Karel Starší ze Žerotína (1564–1636), vzdělaný vůdce moravských protestantů, ochránce Českých bratří; *Kšaft Komenského* – Kšaft umírající matky Jednoty bratrské, náboženská a literární závěť, v které Komenský po r. 1648 vyslovil víru, že český lid zase nabude samostatnosti
- 403...*Bohuslav Babín* – vlastenecký jezuita (1627–88), autor latinské Obrany jazyka slovanského, obzvláště českého; *biskup Gindl* – František Antonín G., rodem ze Štýrska, v letech 1831–41 biskup brněnský; *Kampelík* – František Cyril K. (1805–72), lékař a spisovatel, propagátor zemědělského družstevnictví a zakladatel lidových spojitelských spolků; *Zrzavý* – P. Tomáš Z. (1808 až 1840), rodák z Dolních Kounic, vlastenecký kněz
- 404...*biskupská stolice kercka* – v městě Krku (Gurk) v Korutanech; *alumnus* – chovec bohosloveckého učiliště
- 405...*Hlas z Blaníka* – název vlastenecké básně F. M. Klácela ze sbírky Lyrické básně (Herben vynechává 3. a 4. verš: „Václav vůdce je náš, on vede k slávě nás, / Vojtěch nám kazatel směrlosti“, které v Klácelově rukopise začínaly „Žižka... Hus nám jest.“; změnu do tisku provedl autor zjevně z důvodů cenzurních); *na filozofii v Brně* – někdejší dvouletý kurs filosofický, doplněk šestitýdňového gymnázia
- 406...*Damoklův meč* – v řeckém bájesloví meč visící na zíní nad hlavou Damoklovou (značí nebezpečí stále ohrožující člověka)
- 407...*Faster* – Petr F. (1801–68), přívrženec radikálně demokratického tábora v Praze roku 1848; *tajný spolek Repeal* (ang., vysl. rippl, tj. odvolání) – radikálně demokratické sdružení v Praze, pojmenované podle irského odbojového hnutí; *Wolkenstein* – Karl Friedrich Otto W. (1802–75), prezident zemského sněmu moravského do května 1848; *císařský reskript* – ...odpověď, list; *Eichhoff* – Josef E., císařský tajný rada, člen zemského sněmu moravského; *Napp* – Cyril František N. (1792–1867), liberální katolík, přítel Palackého, Dobrovského a Šafaříka
- 408...*kurie* ... *stavů* – samostatné sbory volící ze stavu duchovního, vyšší i nižší šlechty, k nimž přibýl jako samostatná kurie čtvrtý stav, městský; *doktor Pražák* – Alois P. (1820–1901), advokát a zemský poslanec moravský, který v roce 1848 pracoval pro zrušení roboty na Moravě
- 409...*děkanství* – správní církevní obvod několika farností; *brána slávy se odmyká*... – úryvek z Havlíčkovy písně Blanická („Zdvihni se, zdvihni, starý český lve...“)
- 411...*Šembera* – Alois Vojtěch Š. (1807–82), český jazykozpytec a historik, v té době redaktor Moravských novin a překladatel na zemském sněmu moravském; *Sylvia Taroucca* – Bedřich S. T. (1816–81), vlastenecký český kněz, člen moravského zemského sněmu, který žádal státoprávní spojení Moravy s Čechami a Slezskem; *Otto* – dr. Maximilián Otto, lékař v Olomouci, přítel A. V. Šembery v kroužku českých intelektuálů na Moravě kolem r. 1848
- 412...*Haličané* – obyvatelé Haliče, rakouského záboru z bývalého feudálního polského státu; *Dalmatinci* – obyvatelé Dalmácie, jihoslovanského území při Jaderském moři (v té době součást bývalé rakouské monarchie)
- 413...*virilista* – kdo měl tzv. virilní hlas, vyplývající z jisté hodnoty nebo poplatnosti; *Widmann* – Vojtěch W., šlechtický majitel panství v Plavči u Znojma; *vyzdvihněte* – zrušte
- 414...*hamáry* – planý hluk, různice
- 415...*zaplantali* – zapletli; *opluskany* – tukem obrostlý, tučný
- 416...*Radecký* – Jan Josef Václav R. (1763–1858), rakouský maršál, náčelník štábu, později poltlačitel italské revoluce
- 418...*v rozpust* – svévolně, bez ohledu
- 419...*paláš* – jezdecká šavle
- 420...*na pútec* – na pěšinku
- 421...*patronát* – souhrn práv a povinností, které příslušejí zakladatelům katolického kostela, kaple apod.
- 426...*žebračka* – předsíňka v katolickém kostele, kde sedávali kostelní almužníci, místní chudí a přestárlí, žijící z milodarů
- 427...*kůry andělské* – sbor andělů; *Dominus vobiscum* (lat.) – Pán s vámi, oslovení lidu při katolické mši
- 428...*Pius IX.* – římský papež od r. 1846
- 429...*jsou dlužní za štolu* – ...poplatek za církevní úkony
- 430...*Sušil* – František S. (1804–68), vlastenecký kněz a spisovatel v Brně, sběratel moravských lidových písní
- 431...*principál* – zde: představený, farář
- 432...*druhá stránka* – mínění evangeliści
- 433...*konfúze* – zmatek; *diskant* – soprán, nejvyšší hlas; *jitřní* – slavnostní mše, sloužená časné ráno o hlavním vánočním svátku (25. prosince)
- 434...*acház (kustovnice)* – ozdobný keř s růžovými květy a červenými bobulovitými plody
- 435...*primici* – primice, první mše nově vysvěceného kněze; *karban* – náruživá hra v karty
- 437...*Historie o těžkých protivěnstvích*... – kniha Adama Hartmanna, českobratrského exulanta a spolupracovníka Komenského v Lešně (z poloviny 17. století)
- 440...*Hej, vy páni s fráčkem*... – píseň připisovaná Havlíčkovi a otištěná ve Slovanském zpěvníku (Viedeň 1848)
- 441...*Lombardie* – západní část severoitalské ní-

- žiny, patřící tehdy v rámci království Lombardsko–Benátského k rakouské monarchii; *Vlach* – Ital; *bán Jelačič* – Josef J. (1801–59), rakouský generál, do kterého v roce 1848 skládali Slované v Rakousku velké naděje, ale který tyto naděje zklamal; *Slovanský sjezd* – svolán do Prahy koncem května 1848 do jisté míry jako protiváha sněmu frankfurtského; *Windischgrätz* – kníže Alfred W., reakční rakouský maršál, jenž stál v čele vojenských akcí na potlačení revolučních hnutí v Rakousku 1848; *Hurban* – Jozef Miloslav H. (1817–88), slovenský spisovatel, spolupracovník Ľud. Štúra (viz níže)
- 442...*Moravské noviny* – brněnský deník, který počal vycházet v roce 1848 za redakce F. M. Klácela a A. V. Šembery místo Týdeníku
- 445...*nešpory* – odpolední, podvečerní pobožnost; *archipřebýtar* – arcikněž, vyšší duchovní, jemuž biskup svěřuje církevní správu ve významných okresech mimo biskupské sídlo
- 446...*Ty jsi Petr...* – citát z bible (*petra*, lat. = skála)
- 448...*Nová píseň...* – celá je otištěna v knize Letáky z r. 1848, vyd. Mil. Novotným (Praha 1948)
- 449...*svatojanští poutníci* – poutníci, kteří vykonali pouť do Prahy o svátku Jana Nepomuckého, tj. 16. května; *Nová brána* – brána na východním konci dnešního Senovážného náměstí na Novém Městě v Praze; *komonstvo* – jízdní družina; *před sochou svatého Václava* – mýtna stará socha od Jana Jiřího Pendla z konce 17. století, přenesená později na Vyšehrad
- 451...*Sasici* – Sasové, Němci pocházející ze Saska; *Ľudovít Štúr* (1815–56) – vynikající slovenský vlastenec, spisovatel a publicista, zakladatel spisovné slovenštiny; *Hodža* – Michal Miloslav H. (1811–70), slovenský spisovatel, spolupracovník Štúrtův, zákonodárce spisovné slovenštiny
- 452...*Zach* – František Z., brněnský rodák, v roce 1848 organizátor sboru dobrovolníků na pomoc Slovákům proti Košutovi, později srbský generál; *Bloudek* – Bedřich B., rakouský voják, v roce 1848 spolupracovník Zachův
- 456...*vivat* (lat.) – ať žije
- 457...*konzistoř* – církevní poradní sbor; *kanovník* – člen kapituly, poradního a pomocného sboru biskupova; *kolářek* – kněžský límeček, nákrčník
- 458...*biskup Schaffgotsch* – Jan Antonín Sch., reakční biskup brněnský od r. 1841; *pastor* – evangelický duchovní; *generál Šimunič* – Baltazar Šimunič, rakouský generál, působící hlavně koncem první poloviny minulého století, bojoval proti revoluci v Uhrách
- 459...*dvacítká* – stříbrný peníz (dvacet krejcarů)
- 460...*Mesiáš* – spasitel
- 461...*popravít víno* – ošetřit (přetočit, přelít apod.)
- 463...*nemlich* – právě; *Netálie* – Itálie; *alarm* – poplach
- 465...*majolena* – hezká žena
- 466...*kroměřtzský sněm* – ustavodárný sněm rakouských národů, svolán po říjnových bouřích vídeňských na 22. listopad 1848 do Kroměříže; *faraoanským větrem zaváněl* – rozuměj asi: neupřímně, lišácky
- 467...*zajetí babylonské, poddanství egyptské* – narážky na biblické vyprávění o odvedení Židů do zajetí v Babylónii, z něhož byli vysvobozeni perským králem Kýrem, a na poddanství v Egyptě, které skončilo odchodem Židů pod vedením Mojžíšovým
- 468...*merčit* – pamatovat
- 470...*na štrych* – na oklamání, úskok
- 472...*nach eingeholter Auskunft...* – německé znění předchozího obratu
- 473...*mürnyks týrnyks holt* (něm.) – zde: jen tak beze všeho; *rytíř Petr Chlumecký* – vlastním jménem Peter Chlumetzky, německý dějepisec moravský, v té době viceprezident zemského výboru moravského
- 474...*poslanec dr. Dvořáček z Tišnova* – Jan D., vlastenecký pracovník moravský, místopředseda československé sekce na Slovanském sjezdu v Praze r. 1848; *poslanec Chlumský z Jimramova* – Jan Ch., pokrokový člen zemského sněmu moravského za jimramovský volební okres; *r. Mandelblüh* – Franz M., německý advokát a reakční poslanec za město Olomouc
- 475...*asenda* – vojenský odvod; *švabach* – druh fraktury, lomeného písma, jehož se ještě v 19. stol. dlouho u nás užívalo v tisících pro venkovský lid, i když už obecně byla zavedena latinka; *Jiříkovo vidění* – staročeské zpracování středověké povídky o pouti šlechtice Jiříka do očiště, s vyprávěním o hrůzách pekelných (v první polovině 19. stol. znovu vydáváno jako četba pro lid)
- 476...*Múza moravská* – sbírka didaktických básní, autorem byl Josef Heřman Agapit Gallaš (1756–1840); *kníže Felix Schwarzenberg* – rakouský diplomat, který byl povolán na čelo vlády v říjnu 1848
- 477...*Člověk ale mluví...* – z Havlíčkova článku „Z Moravy“, uveřejněného 3.–5. listopadu 1848 v Národních novinách
- 478...*Aj, vyšel rozséváč* – z evangelia Matoušova, kap. XIII, verš 3.–9.

DOSLOV

Rozsáhlá románová kronika stoletého vývoje slovácké vesnice z pera klasika vesnického realismu Jana Herbena (1857–1936) není dílem bezvýznamným, jak by se mohlo zdát z nakladatelského nezájmu za posledních několik desítek let. Stále zůstává nepřekonanou prozaickou ságou líčící obraz národního obrození na Moravě. Pohnuté osudy se dají vystopovat nejen kolem historie vzniku románu, peripetii oprav a konečné verze (poprvé se próza objevila roku 1887 v časopise Ruch, knižně vyšla pod názvem *Do třetího i čtvrtého pokolení* v letech 1889–92 a zčásti byla tehdy konfiskována, přepracována a rozšířena potom vyšla ve dvou dílech v letech 1907–08 a konečné vydání se datuje rozmezím 1919–21, přičemž 1936 ji čekala ještě nepatrná změna v názvu), ale rovněž tak nad jeho zkesleným výkladem v letech 1948–1989.

Kroniku nepostihl sice absolutní zákaz šíření, jaký potkal řadu podobně významných děl naší literatury, handicapována však i přes uznání jedinečnosti byla, a to hlavně kvůli vztahu autora k T. G. Masarykovi, který měl být z mysli lidu postupem času vymazán. Už jen o významu realistické skupiny kolem pozdějšího prvního prezidenta, do jejíž služeb dal Herben svůj časopis Čas, se v doslovu vydání kroniky z roku 1954 píše, že i když „*si toto hnutí uvědomovalo prohnílost soudobé měšťácké společnosti a podrobovalo ji ostré kritice*“, tak „*nevyvozovalo ze svého poznání závěr, že kapitalistickou společnost je nutné odstranit, nýbrž snažilo se ji obrodit a uzdravit novým vyzdvižením idejí demokracie a humanity*“. Říkalo se tomu pochybenost ideologie politického realismu. Důvod? Realisté byli podle komunistického vidění pouze zdánlivě pokrokoví, otupující „*v řadách dělnictva ostrí jeho revoluční ideologie*“. A to se neodpouštělo. Proto na základě tohoto vysvědčení se čtenářům dostalo upravených výkladů i samotného vyznění díla. K tomu přispívalo i degradování autora, jeho jakási údajná „venkovanská“ ohraničenost.

Herbenovým největším prohřeškem bylo tak v očích nedemokratického režimu to, že byl po dlouhá léta až neuvěřitelně věrným souputníkem svého krajana T. G. Masaryka, a to „*i mnohem později, kdy Masaryk už jako prezident buržoazní republiky stále zřetelněji pracoval pro zachová-*

ní kapitalistického řádu“, jak se opět konstatuje ve vydání kroniky v letech padesátých. Herben v něm byl de facto seznán pomýleným, s pomocí termínu Gorkého „marnotratným synem buržoazie“.

Do třetího a čtvrtého pokolení vyrostlo však z Herbenova zájmu o dobu obrození, chtěl jím ukázat svým krajanům, „jak rostli za poroby do roku 1848, jak se dočkali osvobození, stavše se z poddaných svobodnými občany, a jak potom v dalších letech užívali a neužívali svobody občanské“ (*Kniha vzpomínek*). V první části se mu to podařilo. Podává v ní vskutku zdařilý popis demontáže feudalismu od šedesátých let osmnáctého století až do roku 1848, kdy velkým a pádným hybatelem dění na Moravě byl venkov, kdy poddanství a robotě pomalu zvonil umíráček.

Skutečnost, že „*Herben vlastní děj díla na jedné straně zasazuje do širokých souvislostí všeho politického dění na Moravě, v celém národě, v rakouské říši a v Evropě vůbec, na druhé straně pak na základě zevrubné a důvěrné, detailní znalosti samého dějiště, jeho historie i života a lidu v něm vybírá k uměleckému ztvárnění figury, epizody a motivy dobově opravdu typické*“ (tamtéž jako předchozí citace), činí z jeho kroniky dílo mimořádně přesvědčivé a sdělující cosi podstatného nejenom o našich společenských a kulturně historických kořenech, ale taky nemálo obecného o věčném směřování člověka za ideálem nejlidštějšího uspořádání poměrů života vůbec.

Michal Huvar

EDIČNÍ POZNÁMKA

Chronologie čtyř vydání tohoto díla do autorovy smrti je zmíněna v doslovu. Po Herbenově smrti pak kronika vyšla už pouze čtyřikrát: poprvé 1938, podruhé v Národní knihovně (I. díl 1954, II. díl 1956), potřetí ve Státním nakladatelství krásné literatury v roce 1963 a počtvrté v nakladatelství Carpe diem v roce 2000. To se stalo i základem pro toto první ryze elektronické vydání románové kroniky moravského venkova.

M. H.

OBSAH

Stříbrná podkova	7
Za nové vrchnosti	29
Toleranční a nevolnický patent	47
Matěj Pecúch	73
Hrabec v rodišti	99
Mladý Hrabec	119
Na rozcestí	147
Slavnost Božího těla	177
Cesta nalevo	195
Nová rodina Hrabcova	231
Jezero se spouští	261
Srdce se vystěhovalo	281
Znamení na zemi (1846)	305
Válka všech proti všem	331
Svoboda! Svoboda! Svoboda!	367
Hlas z Blaníka	405
Vyšel rozsévač	439
<i>Vysvětlivky</i>	479
<i>Doslov</i>	492
<i>Ediční poznámka</i>	494

JAN HERBEN
DO TŘETÍHO A ČTVRTÉHO POKOLENÍ
DÍL I.

K vydání připravil, doslovem, ediční poznámkou
a redakční péčí opatřil MICHAL HUVAR
Vysvětlivky sestavili JAROMÍR BĚLIČ a JIŘÍ SKALIČKA
Obálku navrhl a knihu graficky upravil RICHARD PROCHÁZKA
Sazbu provedli PAVLA a RICHARD PROCHÁZKOVÍ
Text podle předlohy přepsala JARMILA HAMANOVÁ
Vydalo nakladatelství CARPE DIEM
jako svou 151. publikaci
v Brumovicích roku 2011

Vydání deváté

www.carpe.cz

Knihy, CD, DVD a e-knihy si můžete objednat na adrese:
Carpe diem, 691 11 Brumovice 175
tel.: 737 444 221
e.mail: carpe@carpe.cz

ISBN 978-80-87195-52-9